

The Application of Ethics in the Formation of a Virtuous University

Mehdi Mosleh Germi^{*}, Adel Zahed Babolan^{**}, Hossein Taqavi Qarabalag^{***},
Ali Khaleghkhah^{****}

Abstract

The application of ethics in the flourishing and formation of the university around the virtue-oriented axis has not been investigated clearly and expertly in previous researches. Therefore, the purpose of the present research is to investigate the application of ethics in the formation of a virtue-oriented university. The approach of the research is qualitative and has been carried out with thematic analysis approach and in a one-year period from the fall of 1401 to the fall of 1402. The statistical sample included an expert group of 20 university professors and researchers in the field under the study, which was selected using a snowball approach. To check the validity of the information and pattern extracted from the interviews, two methods of retesting and intra-subject agreement were used and the validity of the findings was ensured. Findings in the form of the model of ethics in the formation of a virtue-oriented university in the form of 219 open codes, 40 concepts and three core categories (the interference of ethics at the individual level, the interference of ethics at the university (professional) level and the interference and application of ethical standards at the macro level) which each of them is divided into two categories: avoidance and support. The results indicate the undeniable and sensitive functions of ethics in the formation and development of the model of a virtue-oriented university, and in order to achieve it, special attention should be paid to the achievements of the present research in the form of the model of the interference of ethics in the formation of a virtue-oriented university.

Keywords

Ethics, application of ethics, virtue-oriented university, virtue-oriented, university.

---

^{*}PhD Student in Educational administration, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.m.mosleh73@gmail.com

^{**}Professor of Educational administration, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. (Responsible Author) zahed@uma.ac.ir

^{***}Associate Professor, Department of Educational Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.taqavi@uma.ac.ir

^{****}Professor, Department of Educational Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.kaleghkhah@uma.ac.ir

کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار

مهدی مصلح گرمی،* عادل زاهد بابلان،** حسین تقوی قره‌بلاغ،*** علی خالق‌خواه****

چکیده

کاربرد اخلاق در رشد و شکل‌گیری دانشگاه با رویکرد فضیلت‌مداری در پژوهش‌های پیشین به‌صراحت و به‌صورت تخصصی بررسی نشده است. لذا هدف از انجام پژوهش حاضر، بررسی کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار است. رویکرد پژوهش، کیفی است و با رویکرد تحلیل مضمون، در یک دوره یک‌ساله (از پاییز ۱۴۰۱ تا پاییز ۱۴۰۲) انجام پذیرفته است. نمونه آماری، یک گروه خبره بیست نفری شامل استادان دانشگاه و محققان در حوزه مطالعه بوده که با رویکرد گلوله‌برفی انتخاب شده است. برای بررسی اعتبار اطلاعات و الگوی مستخرج از مصاحبه‌ها، از دو روش بازآزمایی و توافق درون‌موضوعی استفاده شد

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

m.mosleh73@gmail.com

** استاد گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول).

zahed@uma.ac.ir

*** دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

taqavi@uma.ac.ir

**** استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

kaleghkhah@uma.ac.ir

تاریخ تأیید: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۱

تا از اعتبار یافته‌ها اطمینان حاصل شود. یافته‌ها در قالب مدل اخلاقی شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار، در ذیل ۲۱۹ کد باز، چهل مفهوم و سه مقوله محوری (تداخل اخلاق در سطح فردی، تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای) و تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان) سامان یافتند. هر کدام از این سه مقوله خود به دو مقوله اجتنابی و حمایتی بخش‌بندی شدند. نتایج تحقیق حاکی از کارکردهای انکارناپذیر و حساس اخلاق در شکل‌گیری و توسعه الگوی دانشگاه فضیلت‌مدار است و در راستای دستیابی به آن باید به دستاوردهای تحقیق حاضر در قالب الگوی تداخل اخلاق در تشکیل دانشگاه فضیلت‌مدار توجه ویژه‌ای کرد.

کلیدواژه‌ها

اخلاق، کاربرد اخلاق، فضیلت‌مداری، دانشگاه، دانشگاه فضیلت‌مدار.

مقدمه

اخلاقیات، ساختاری متشکل از استدلال‌های منطقی، ارزش‌ها و بایدها و نبایدهای مشترک است که براساس آن، نیک و بد مشخص و عمل بد از خوب متمایز می‌شود (Lee, 2022; Nguyen & Crossan, 2022). اگر چه برخی از محققان (Rachels & Rachels, 2007, p. 75) استدلال می‌کنند کاربرد اخلاقیات در زندگی عمدتاً به ترجیحات شخصی افراد مربوط است، اما پرواضح است که تصمیم‌گیران کلان در جوامع، به چارچوبی محکم و اصولی برای استدلال‌های اخلاقی در خصوص امور مختلف نیاز دارند تا پاسخی فراتر از واکنش احساسی و غریزی به وضعیت‌ها و موقعیت‌های مختلف بدهند (George & Rose, 2023, p. 3). یکی از مهم‌ترین نهادهایی که روند اداره و تصمیم‌گیری‌های کلان آن بر سرنوشت آحاد جامعه اثر می‌گذارد، نهاد دانشگاه است که به‌عنوان سازمانی بنیادی، همواره کاربردی کلیدی و انکارناپذیر در تولید و

گسترش دانش و توسعه جوامع داشته است. از سوی دیگر، توجه به فضیلت دانش و ویژگی‌های ذاتی آن از دیرباز اهمیت داشته و روند هدایت و تعیین سمت و سوی فعالیت‌های دانشگاه همواره به‌عنوان دل‌مشغولی و دغدغه اساسی دست‌اندرکاران حوزه تعلیم و تربیت مطرح بوده است (Gadamer, 1986; Aristotle, 2009).

دانشگاه فضیلت‌مدار، دانشگاهی است که استادان و دانشجویان آن، انسان‌های فضیلت‌مدار هستند و هدف اصلی آنان از دستیابی به دانش، فضیلت‌مداری است و دانش را با نگرش فضیلت‌مدارانه کشف کرده و ترویج می‌دهند (سالار، ۱۳۹۷، ص ۲۳؛ سفیدخوش، ۱۳۹۵، ص ۳۲). در چنین دانشگاهی تمامی ارتباطات و فعل و انفعالات دانشگاهی براساس فضایل اخلاقی شکل گرفته و تنظیم می‌شوند (Lee, 2022, p. 56-58). لذا فعالیت‌های دانشی، ماهیتی اخلاقی و اخلاق‌مدارانه پیدا می‌کند و اخلاق به‌عنوان معیار اصلی در مرکز و قلب فعالیت‌ها ظاهر می‌شود (آرین‌پور و محرابی، ۱۳۹۵؛ سالار، ۱۳۹۷).

شالوده دانشگاه فضیلت‌مدار، دانش فضیلت‌بنیان است که در آن، کارکنان، استادان و دانشجویان، انسان‌هایی فضیلت‌مدارند که هم سعی در ایجاد تغییر، تفاوت و تعالی در سطح جامعه دارند و هم در راه کسب دانش، با رویکردی فضیلت‌محور به پویش و پیمایش می‌پردازند (Kristjansson, 2019, p. 38). بر همین اساس، هدف اصلی آنان، دستیابی به دانش فضیلت‌مدار، فضیلت‌مداری در دانش و تربیت افراد در راستای ارتقای اخلاق حسنه و فضایل اخلاقی است (Nixon, 2008). در چنین دانشگاهی، تمامی ارتباطات و فعل و انفعالات دانشگاهی براساس اخلاق و فضایی اخلاقی نظام می‌یابد و تعدیل می‌شود (سالار، ۱۳۹۷، ص ۲۳-۲۴).

سیر تاریخی شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار و کاربرد اخلاق در آن را می‌توان در چهار ایده مجزا از منظر دوره‌های تاریخی مرتبط با هر کدام، مطالعه کرد (سالار، ۱۳۹۷). ایده اول به دوران اسطوره‌سازی، پرسشگری و روایت‌سازی‌های قابل فهم و قابل پذیرش و انتقال به نسل‌های دیگر معروف است که از دوران پیش از میلاد

مسیح علیه السلام آغاز و تا ابتدای قرون وسطا ادامه یافته است (May, 2000, p. 226). گرچه دانشگاه به معنای امروزی آن، در آن دوران موجود نبوده است، ولی اندیشمندانی همچون سقراط، پرسشگری را کلید دانش و دانش را یگانه وسیله شناخت فضایل و شناخت فضایل را تنها راه عمل به آن‌ها معرفی کرده‌اند. لذا از منظر سقراط، دانش مظهر عینی فضیلت است (Flynn, 2005, p. 612-614).

ایده دوم مربوط به دوره قرون وسطاست که دانشگاه فضیلت‌مدار بایستی در خدمت دین، الهیات و ترویج فضایل و تعلیمات اخلاقی می‌بود. رابطه اخلاق و دانشگاه نیز به واسطه این ایده مطرح و تبیین می‌شد. در این دوران، کاربرد اخلاق در دانشگاه فضیلت‌مدار، بیش از دوره قبلی بود. با وجود این، سوءاستفاده نهادهای دینی مسیحیت از نهاد دانشگاه و اخلاقیات نیز در آن به چشم می‌خورد (یاسپرس، ۱۳۹۸؛ سالار، ۱۳۹۷).

ایده دانشگاه در خدمت الهیات، با پیش‌داوری و تمایلات خاص دینی به ترویج دانش می‌پرداخت. در همین راستا، هدف تربیت تنها آماده کردن فرد برای جهان دیگر و دوری‌گزیدن از امور این جهانی بود (سالار، ۱۳۹۷، ص ۵۱-۵۲).

ایده سوم به دوره مدرنیسم مربوط است که در آن، گسست ارتباطی بین فضایل اخلاقی و دانش در نهاد دانشگاهی رخ داد. با شکل‌گیری مدرنیسم، ماده‌گرایی بر دانش غلبه پیدا کرد و تحت تأثیر تجربه‌گرایی هیوم، کمیت‌گرایی و نگاه پراگماتیستی دکارت، دانش به ابزاری برای بهتر کردن زندگی و ایجاد ثروت مادی تبدیل شد و کارکرد آن نیز به همین موارد محدود گردید (یاسپرس، ۱۳۹۸؛ سالار، ۱۳۹۷). لذا اخلاقیات و ارزش‌های اخلاقی مغفول ماند و فناوری، هدف اصلی فعالیت‌های دانشی شد. ایده دانشگاه‌های خدمتگزار و کارکرد دانش در خدمت به اهداف عالی دولت-ملت و نیز ایده دانشگاه در خدمت حقیقت که فضیلت را تنها در قالب ابزار و در خدمت جست‌وجوی حقیقت می‌دانست و به پژوهش‌محور شدن دانشگاه‌ها منجر شد، در این دوره رنگ باخت (Dobre et al., 2021).

ایده چهارم به عصر پسامدرن مربوط است. در این دوره ایده انتقاد و زیر سؤال بردن اصول دوران مدرن از منظر کارکرد دانشگاه و جدایی دانش از فلسفه و اخلاق و به طور کلی احیای مجدد ایده دانشگاه فضیلت بنیان رواج دارد. فلاسفه پسامدرن، ابزارنگاری دانشگاه را در دوره مدرن هدف قرار داده و بر این باورند که رسالت اصیل علمی و فکری و نقد و روشنگری و اکتشاف و خلاقیت به عنوان فضایل نهاد دانشگاهی باید مورد توجه ویژه قرار گیرند (Nixon, 2008).

فلاسفه پسامدرن، از منظر اخلاقی، مخالف نگرش به دانشگاه به عنوان یک بنگاه اقتصادی هستند و تجارت دانش، کالایی شدن آموزش و تمایل به ارزش های بازار را آفت دانشگاه ها در دستیابی به فضایل، تعالی و غایت عالی و مغایر با استقلال و آزادی اکادمیک اهل دانش می دانند. به بیان دیگر، اخلاقیات به عنوان کیفیتی مطرح می گردد که در دستیابی به فضیلت مداری در دانشگاه باید نقش اساسی ایفا کند (سالار، ۱۳۹۷، ص ۸۶-۸۷؛ صادقی، ۱۳۸۰، ص ۲۰-۲۲). دانش در دوران پسامدرن، مانند دوران مدرن، منهای فضیلت لحاظ نمی شود؛ ولی کارکرد دانش، سعادت مندی انسان شناخته نمی شود، بلکه این را کارکرد اخلاق می دانند. به عبارت دیگر، در چنین موقعیتی اخلاق (فضیلت، معنویت) که جوهر اصلی دانش است، در چنبره مادیت اسیر شده است و راه درمان را می توان در جست و جوی اصالت و ویژگی های اصیل دانش که همانا کسب حقیقت، شکوفایی و تعالی است، دانست (سالار، ۱۳۹۷، ص ۸۹).

اگر چه دو مقوله اخلاق در آموزش و اخلاق در پژوهش همچون خود مقوله های آموزش و پژوهش جدایی ناپذیرند؛ اما عموماً این دو موضوع از دو منظر متفاوت مورد توجه واقع می شوند (آرین پور و محرابی، ۱۳۹۵، ص ۲۰-۲۲).

اخلاق آموزش در دانشگاه، تأمین کننده منافع و رفاه فردی و گروهی دانشجویان و اعتلا بخش جایگاه و شأن استادان است. بی توجهی به اخلاق در آموزش به توانایی یادگیری دانشجویان و منزلت علم و عالم آسیب می رساند. در زمینه اخلاق پژوهش،

عموماً دو مقوله مطرح می‌شود؛ اخلاق استفاده از انسان‌ها به‌عنوان آزمودنی‌های پژوهش و اخلاق مرتبط با اجرای پژوهش و دانش‌پژوهی و انتشار دستاوردهای پژوهش (سالار، ۱۳۹۷، ص ۹۱). رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای توسط استادان، با توجه به نقش مؤثری که بر عملکرد فراگیران دارند، از ارزش خاصی برخوردار است که باید به آن توجه کرد (George & Rose, 2023, p. 3-4).

از نظر فارابی، هیئت‌های نفسانی که آدمی به‌واسطه آن‌ها افعال نیک و زیبا را انجام می‌دهند، فضیلت است. هرگاه استعداد طبیعی به‌سوی انجام افعال بافضیلت باشد و آن افعال، تکرار و عادت شوند و در اثر عادت، هیئتی در نفس پدید آید که این افعال از آن صادر شود، آن هیئت‌های ایجادشده از عادت را فضیلت گویند (علمی سولا و فرخ زادگان، ۱۳۹۰، ص ۱۱۴-۱۱۵). لذا دانشگاه به‌عنوان نهاد پرورش هیئت‌های نفسانی عالی، کاربردی مهم در راستای فضیلت‌گرایی و فضیلت‌مندی افراد و جوامع بر عهده دارد (Sadr, 2002).

در دین مبین اسلام، بر کاربرد عقل و جست‌وجوی غایت (غایت‌گرایی) و چگونگی تعامل بین فضیلت و اخلاق و ایجاد عادات منجر به هیئت‌های نفسانی فاضله تأکید شده است (دهقانی فیروزآبادی و علیزاده، ۱۳۹۸، ص ۳۹).

اسلام، دین بزرگ اخلاق است و آموزش‌های اخلاقی این دین از مهم‌ترین آموزش‌های اخلاقی تاریخ تعلیم و تربیت بشری است. در قرآن کریم، آیاتی اخلاقی و تربیتی آمده است که از معجزات آشکار در معرفت نفس انسانی و توجه‌دادن انسان به فضایل است. یکی از رموز موفقیت پیامبر اسلام در جذب مشرکان و منافقان سخت‌دل، همین فضیلت اخلاقی و خلق‌وخوی مهربانانه ایشان بود؛ به حدی که خداوند، بهره‌مندی از این نعمت بزرگ را برای پیامبرش رحمتی از جانب خود می‌داند و می‌فرماید: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾؛ «به برکت و رحمت الهی در برابر آنان (مردم) نرم و مهربان شدی و اگر خشن و سنگ‌دل بودی،

از اطراف تو پراکنده می‌شدند. پس آن‌ها را ببخش و برای آن‌ها آمرزش بطلب و در کارها با آنان مشورت کن» (آل عمران، ۱۵۹). همچنین، ایشان در قرآن کریم به‌عنوان نماد انسان اخلاقی معرفی شده‌اند: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾؛ «و تو اخلاق عظیم و برجسته‌ای داری» (قلم، ۴).

در دیدگاه امام علی علیه السلام، فضیلت‌مداری به‌تنهایی نمی‌تواند محور اخلاقیات باشد، بلکه قواعد اخلاقی، سمت‌وسویی مشخص بدان می‌دهد. عقل نیز سکان‌دار آن است و با فهم خیر و شر و مهار دواعی نفس، نقشی اساسی در دستیابی به فضایل اخلاقی دارد (صادقی‌نژاد، ۱۳۹۶).

در قرآن و احادیث بر اخلاق تأکید زیادی شده است؛ چنان‌که اگر اخلاق زیر پا گذاشته شود، هیچ چیز سالم نمی‌ماند؛ نه اعتقادات، نه زندگی، نه سیاست، نه اجتماع و نه هیچ ارزش دیگری (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶). لذا التزام به قواعد اخلاقی به شکل‌گیری ملکه‌ای به‌نام تقوا منجر می‌شود و تقوا رئیس اخلاق نامیده شده است.

ملکه تقوا سبب رسیدن به بسیاری از فضایل در دنیا و آخرت و دستیابی به سعادت می‌شود (دهقانی فیروزآبادی و عزیزاده، ۱۳۹۸، ص ۴۱-۴۲). سعادت نیز در پرتو فهم عقل، امری انگیزه‌ساز است که صدور افعال اخلاقی را تسهیل می‌کند. سعادت نیز متجلی در بهشت الهی است (صادقی‌نژاد، ۱۳۹۶).

براساس موارد یادشده، می‌توان گفت کاربرد اخلاق در آموزش و دانشگاه در محور تأکید ائمه و اندیشمندان اسلامی و نیز محققان غربی در اعصار مختلف بوده است. باوجود این، بررسی مطالعات در این حوزه نمایانگر شکاف دانشی در حوزه بررسی همه‌جانبه کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار است. بر همین اساس، در پژوهش حاضر سعی شده است به این پرسش اساسی، پاسخی مناسب داده شود: اخلاق در تشکیل دانشگاه فضیلت‌مدار چه کاربردهایی دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی است و با شیوه نظریه‌سازی تحلیل مضمون و طی دوره یک‌ساله (از پاییز ۱۴۰۱ تا پاییز ۱۴۰۲) انجام پذیرفته است. با توجه به اینکه هدف پژوهش، بررسی کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار است و این امر در پژوهش‌های پیشین دارای پشتوانه‌ای ضعیف بوده است، به کارگیری رویکرد نظریه‌پردازی مبتنی بر تحلیل مضمون برای انجام پژوهش مناسب به نظر می‌رسد. الگوی نظریه‌پردازی تحلیل مضمون، در این پژوهش در قالب چهار گام اجرا شده است؛ اولین گام، طرح پرسش‌های مناسب برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز است (Lichtman, 2023). در زیر، نمونه پرسش‌های مطرح‌شده از سوی محققان در روند مصاحبه ارائه شده است:

۱. جنبه‌های مختلف کاربردی و نقش‌آفرینی اخلاق را در تشکیل دانشگاه فضیلت‌مدار تشریح کنید؟
  ۲. رعایت‌نکردن موازین اخلاقی در نهادهای دانشگاهی چگونه به کارکردهای آن در سطوح مختلف لطمه وارد می‌کند؟
  ۳. تداخل اخلاق و رعایت موازین اخلاقی در راستای شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار چگونه و از طریق کدام عوامل صورت می‌پذیرد؟
- گام بعدی، جمع‌آوری اطلاعات است که اغلب با انجام مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و مطالعات کتابخانه‌ای انجام می‌شود (Barbour, 2013).
- برای انجام این کار، نمونه آماری شامل محققان، دانشجویان مقطع دکتری و استادان دانشگاه در رشته‌های علوم تربیتی، جامعه‌شناسی و مدیریت، به‌عنوان گروه خبرگان، از دو استان آذربایجان شرقی و اردبیل با رویکرد گلوله‌برفی انتخاب شده است. براین اساس، ابتدا پنج نفر از استادان دانشگاه در حوزه علوم تربیتی که اشراف کافی بر موضوع این تحقیق داشتند و حداقل دو مقاله پژوهشی در زمینه‌های مرتبط با موضوع در نشریات معتبر علمی به چاپ رسانیده بودند، به‌عنوان خبرگان در دسترس

برای محقق، در شروع روند مصاحبه‌ها انتخاب شدند. سپس، ضمن انجام مصاحبه با این افراد، نظراتشان درباره موضوع جمع‌آوری گردید. در پایان روند مصاحبه، از هر کدام از استادان درخواست شد در صورت امکان، افراد خبره دیگری را (حتی‌الامکان در چهارچوب محدوده مکانی و در دسترس برای مصاحبه) برای پیگیری روند گردآوری داده‌ها به محقق معرفی کنند. این روند تا دستیابی به اشباع نظری پیگیری شد و نهایتاً اطلاعات گردآوری شده از بیست مصاحبه بررسی و در قالب یافته‌ها گزارش شد. آمار جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان از منظر رشته و گرایش تحصیلی در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. اطلاعات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

تعداد	رشته و گرایش
۲	علوم تربیتی، برنامه‌ریزی درسی
۴	علوم تربیتی، مدیریت آموزشی
۱	علوم تربیتی، تکنولوژی آموزشی
۱	علوم تربیتی، روان‌شناسی تربیتی
۶	علوم تربیتی، فلسفه تعلیم و تربیت
۳	علوم تربیتی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزش عالی
۱	جامعه‌شناسی اجتماعی
۱	جامعه‌شناسی فرهنگی
۱	مدیریت دولتی، منابع انسانی

در روند انجام مصاحبه‌ها، به منظور آماده کردن داده‌ها و تحلیل آن‌ها، از مواردی که خبرگان طرح کردند، یادداشت‌برداری شد. برای تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها از روش تحلیل تم استفاده شد. تحلیل تم، روشی است برای تعیین، تحلیل و بیان الگوهای (تم‌ها) موجود در داده‌ها. این روش در مرتبه حد اقلی، داده‌ها را سازمان‌دهی و در قالب جزئیات توصیف می‌کند؛ اما می‌تواند از این فراتر برود و

جنبه متفاوت موضوع پژوهش را تفسیر کند (Braun & Clarke, 2006). سپس، دسته‌بندی مضامین صورت گرفت و در نهایت، شبکه مضامین طراحی گردید. برای بررسی اعتبار اطلاعات و الگوهای مستخرج از مصاحبه‌ها، از دو روش بازآزمایی و توافق درون‌موضوعی استفاده شده است. برای بررسی اعتبار یافته‌ها از طریق بازآزمایی، اسناد نوشتاری مربوط به سه مصاحبه به صورت تصادفی انتخاب شد و هر کدام از آن‌ها مجدداً و با فاصله زمانی دو هفته‌ای به وسیله پژوهشگر کدگذاری شد. سپس، اطلاعات مربوط به انطباق (توافق) و عدم انطباق کدها با هم مقایسه گردید. یافته‌ها حاکی از دستیابی به میزان اعتبار ۸۰ درصدی برای روند کدگذاری و تشکیل یافته‌ها در دو مقطع زمانی مزبور بود. برای اعتبارسنجی یافته‌ها با رویکرد توافق درون‌موضوعی نیز از یکی از محققان دانشگاهی در حوزه مدیریت آموزشی خواسته شد برای دو مصاحبه تصادفی از میان موارد مستندشده، کدگذاری مجدد انجام دهد. بررسی و مقایسه کدهای مشابه (توافق)، کدهای غیرمشابه (عدم توافق) و تمامی کدهای مستخرج نشان‌دهنده میزان توافق ۷۶ درصدی بود. این عدد نمایانگر حصول اعتبار مناسب یافته‌های تحقیق است.

یافته‌ها

در این قسمت، یافته‌های پژوهش که مربوط به مصاحبه و تحلیل آن است، ارائه می‌شود. بدین منظور، سه گام اصلی تحلیل شبکه مضامین شامل تجزیه متن، تبدیل مضامین و کشف و توسعه شبکه مضامین، به تفصیل در ادامه توضیح داده شده است:

۱. تجزیه متن: در این مرحله، متن مصاحبه مطالعه گردید و هر کجای متن با موضوع پژوهش حاضر (اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار) مرتبط بود، شناسایی و به‌عنوان مضمون پایه نوشته شد. در این پژوهش، ۲۱۹ مفهوم اولیه به دست آمد و پس از حذف مفاهیم تکراری، در قالب چهار مضمون پایه دسته‌بندی شد؛

۲. **تبدیل مضامین:** پس از دست یافتن به مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر با توجه به مضامین پایه انتزاع شدند. در این مرحله تلاش شد با سازمان‌دهی مجدد مضامین اولیه یا همان مضامین پایه، مضامین انتزاعی‌تری به دست آید. لذا در این مرحله، شش مضمون سازمان‌دهنده یا فرعی استخراج گردید؛

۳. **کشف و توصیف شبکه مضامین:** با بررسی و تحلیل مضامین مرتبط، سه مضمون فراگیر (تداخل اخلاق در سطح فردی، تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای) و تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان) استخراج شد که در ادامه به تشریح آن‌ها پرداخته می‌شود.

الف) تداخل اخلاق در سطح فردی

این مضمون فراگیر در مضمون سازمان‌دهنده اجتنابی / پیش‌گیرنده، پنج مفهوم را در بر می‌گیرد: پیشگیری و اجتناب استادان و دانشجویان از بروز رفتارهای غیرآکادمیک در محیط دانشگاه؛ پیشگیری و اجتناب از تقلب و همکاری‌های غیرمجاز در فعالیت‌های علمی و آموزشی؛ پیشگیری و اجتناب از برون‌سپاری‌های غیرمجاز و واگذاری تکالیف و فعالیت‌های علمی (مقاله، پایان‌نامه و...); پیشگیری و اجتناب از سرقت علمی و ادبی؛ اجتناب و پیشگیری از نگرش ابزاری به دانشجویان و استعمار آن‌ها توسط استادان.

از بین این موارد، مفهوم پیشگیری و اجتناب از سرقت علمی و ادبی، بیشترین فراوانی را دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۷ در این زمینه بیان می‌کند که به‌عنوان عضوی از جامعه علمی، از ما انتظار دارند اصول اخلاقی را در این جامعه رعایت کنیم.

یکی از این اصول، ذکر منابع ایده‌ها و عبارات و مفاهیمی است که آگاهانه از دیگران وام گرفته‌ایم. به‌عنوان یک اصل کلی، شما نباید از کار دیگران به‌نام

خودتان استفاده کنید. باید امکان دسترسی آسان به داده‌های جمع‌آوری شده و ایده‌های به کار گرفته شده در صورت درخواست مراجع ذی صلاح وجود داشته باشد.

مضمون فراگیر تداخل اخلاق در سطح فردی همچنین در مضمون سازمان‌دهنده حمایتی / تقویتی نیز دربرگیرنده پنج مفهوم است شامل: تقویت روحیه صداقت و پاک‌دستی در انجام فعالیت‌های علمی و آکادمیک؛ تقویت انگیزه، روحیه تلاش و توفیق‌طلبی و انجام کارهای تحقیقاتی؛ بروز ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی فضیلت‌محور (خیراندیشی، دلسوزی، صبر، فروتنی، بردباری، ایثار، شجاعت، سخاوت و...) در استادان، کارکنان و دانشجویان؛ تقویت اعتماد در میان دانشجویان و اعضای هیئت علمی؛ تقویت شناخت فرهنگ سازمانی و تبعیت از آن در دانشگاهیان.

از این میان، مفهوم بروز ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی فضیلت‌محور (خیراندیشی، دلسوزی، صبر، فروتنی، بردباری، ایثار، شجاعت، سخاوت و...) در استادان، کارکنان و دانشجویان، با فراوانی ۱۹، از بیشترین فراوانی برخوردار است.

در این زمینه، مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ بیان می‌کند که دستیابی به موفقیت‌های بیشتر و ارزنده در دانشگاه‌ها وابستگی زیادی به ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی استادان، کارکنان و دانشجویان دانشگاه‌ها دارد.

جدول ۲. مضمون‌های مرتبط با تداخل اخلاق در سطح فردی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمین پایه	فراوانی مضمین پایه
		پیشگیری و اجتناب استادان و دانشجویان از بروز رفتارهای غیرآکادمیک در محیط دانشگاه	۱۲
	پیشگیری / پیش‌گیرنده	پیشگیری و اجتناب از تقلب و همکاری‌های غیرمجاز در فعالیت‌های علمی و آموزشی	۱۴
		پیشگیری و اجتناب از برون سپاری‌های غیرمجاز و واگذاری تکالیف و فعالیت‌های علمی (مقاله، پایان‌نامه و...)	۱۲
		پیشگیری و اجتناب از سرقت علمی و ادبی	۱۸
تداخل اخلاق		اجتناب و پیشگیری از نگرش ابزاری به دانشجویان و استشار آن‌ها توسط استادان	۱۱
در سطح فردی		تقویت روحیه صداقت و پاک‌دستی در انجام فعالیت‌های علمی و آکادمیک	۱۴
		تقویت انگیزه، روحیه تلاش و توفیق‌طلبی و انجام کارهای تحقیقاتی	۱۲
	تقویت / تقوین‌کننده	بروز ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی فضیلت‌محور (خیراندیشی، دلسوزی، صبر، فروتنی، بردباری، ایثار، شجاعت، سخاوت و...) در استادان، کارکنان و دانشجویان	۱۹
		تقویت فضای اعتماد در میان دانشجویان و اعضای هیئت علمی	۱۴
		تقویت شناخت فرهنگ سازمانی و تبعیت از آن در دانشگاهیان	۱۱

ب) تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای)

این مضمون فراگیر در بخش اجتنابی / پیش‌گیرنده، دربردارنده پنج مفهوم است که عبارت‌اند از: پیشگیری از تبدیل استادان دانشگاهی از استادکاران مجرب به بازاریابان سازمانی؛ اجتناب از ظهور و بروز رفتارهای خارج از کدهای اخلاقی و غیرآکادمیک در محیط دانشگاه؛ اجتناب از ارتباطات حرفه‌ای نامناسب استادان با دانشجویان؛ پیشگیری از وقوع رکود دانش و فعالیت‌های دانشی در فعالیت‌های دانشگاهی؛ اجتناب و پیشگیری از بازاری‌گری در نهاد دانشگاه و تبدیل شدن آن به یک بنگاه تجاری که به دنبال کسب درآمد بیشتر است.

در این میان، مفهوم اجتناب از ظهور و بروز رفتارهای خارج از کدهای اخلاقی و غیرآکادمیک در محیط دانشگاه با فراوانی ۱۶، بیشترین اهمیت را در این بخش دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۴ در این زمینه بیان می‌کند که رفتارهای اخلاقی مشتمل بر کوشش برای رعایت کمیت و کیفیت محتوای دروس دانشگاهی، دوری از روابط نامشروع با همکاران و دانشجویان، پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و پرهیز از تقلب در پژوهش است.

مضمون فراگیر تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای) در بخش حمایتی / تقویتی دربرگیرنده این سیزده مفهوم است: تقویت الگوهای هنجاری منجر به رعایت قوانین آموزشی و اخلاقی در سطح دانشگاه؛ تقویت روحیه علمی و تلاش برای ارتقای منزلت حرفه‌ای در دانشگاهیان؛ تقویت روحیه راهبری حرفه‌ای با اصول اخلاقی در راستای دستیابی به فضیلت؛ انعکاس استانداردها و ارزش‌های اخلاقی در راستای فضیلت‌مداری از طریق تصمیمات اخذشده؛ ارتقای سطح قاعده‌مندی در فرایندهای آموزشی؛ ارتقای سطح قاعده‌مندی در فرایندهای پژوهشی؛ پیگیری شکوفایی و فضیلت به‌عنوان هدف غایی در آموزش دانشگاهی؛ هدایتگری در ساختارها و فرایندهای مربوط به (حرفه‌ای‌گرایی) منابع انسانی؛ برقراری نظام کنترل و نظارت مؤثر بر فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی، برقراری جو تعاملی مناسب مبتنی بر

اصول و فضایل و قواعد اخلاقی و احترام به کرامت انسانی؛ تقویت مهارت‌های ارتباطی در راستای ارتقای نوآوری و خلاقیت؛ تقویت الگوی تعاملات مبتنی بر رفتار حرفه‌ای بین اعضای دانشگاهی و دانشجویان؛ تقویت فضیلت علم‌آموزی و ارتقای سطح دانشگاه‌ها به‌عنوان متولیان اصلی در این زمینه. از بین این موارد، مفهوم تقویت روحیه علمی و تلاش برای ارتقای منزلت حرفه‌ای در دانشگاهیان با فراوانی ۱۲، از بیشترین اهمیت برخوردار است.

مصاحبه‌شونده شماره ۹ در این زمینه بیان می‌کند برگزاری جشنواره‌ها و مراسم مختلف در سطح دانشگاه و بین دانشگاه‌ها موجب شده فرصتی مناسب برای فعالیت‌های علمی و رقابت سالم میان دانشگاهیان و تقویت روحیه علمی آن‌ها فراهم شود. همچنین با قدردانی از دانشگاهیان و حفظ اصول اخلاقی میان دانشجویان، کارکنان و استادان، گام بلندی در جهت ارتقای منزلت دانشگاهیان و کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار برداشته می‌شود.

جدول ۳. مضمون‌های مرتبط با تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضامین پایه	فراوانی مضامین پایه
		پیشگیری از تبدیل استادان دانشگاهی از استاد کاران مجرب به بازار یابان سازمانی	۱۲
تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای)	آشنایی / پیش‌برگ‌زده	اجتناب از ظهور و بروز رفتارهای خارج از کدهای اخلاقی و غیرآکادمیک در محیط دانشگاه	۱۶
		اجتناب از ارتباطات حرفه‌ای نامناسب استادان با دانشجویان	۸
		پیشگیری از وقوع رکود دانش و فعالیت‌های دانشی در فعالیت‌های دانشگاهی	۷
		اجتناب و پیشگیری از بازاری‌گری در نهاد	۱۲

	دانشگاه و تبدیل شدن آن به یک بنگاه تجاری که به دنبال کسب درآمد بیشتر است
۹	تقویت الگوهای هنجاری منجر به رعایت قوانین آموزشی و اخلاقی در سطح دانشگاه
۱۲	تقویت روحیه علمی و تلاش برای ارتقای منزلت حرفه‌ای دانشگاهیان
۱۰	تقویت روحیه راهبری حرفه‌ای با اصول اخلاقی در راستای دستیابی به فضیلت
۶	انعکاس استانداردها و ارزش‌های اخلاقی در راستای فضیلت‌مداری از طریق تصمیمات اخذ شده
۷	ارتقای سطح قاعده‌مندی در فرایندهای آموزشی
۶	ارتقای سطح قاعده‌مندی در فرایندهای پژوهشی
۶	پیگیری شکوفایی و فضیلت به‌عنوان هدف غایی در آموزش دانشگاهی
۹	هدایتگری در ساختارها و فرایندهای مربوط به (حرفه‌ای‌گرایی) منابع انسانی
۷	برقراری نظام کنترل و نظارت مؤثر بر فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی
۱۰	برقراری جو تعاملی مناسب مبتنی بر اصول و فضایل و قواعد اخلاقی و احترام به کرامت انسانی
۷	تقویت مهارت‌های ارتباطی در راستای ارتقای نوآوری و خلاقیت
۹	تقویت الگوی تعاملات مبتنی بر رفتار حرفه‌ای بین اعضای دانشگاهی و دانشجویان
۸	تقویت فضیلت علم‌آموزی و ارتقای سطح دانشگاه‌ها به‌عنوان متولیان اصلی در این زمینه

ج) تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان

این مضمون فراگیر در بخش اجتنابی / پیش گیرنده، پنج مفهوم را در بر می گیرد که عبارت‌اند از: پیشگیری از خدشه وارد شدن به شأن و منزلت استادان و دانشجویان در اجتماع و از منظر عامه مردم؛ پیشگیری از تنزل مشروعیت و منزلت دانشگاه در جامعه؛ پیشگیری از خدشه وارد شدن به اعتبار خروجی دانشگاه‌ها و کم شدن اعتبار مدارک دانشگاهی؛ پیشگیری از ترویج بی اخلاقی در جامعه و حرکت به سوی جامعه فاضله؛ پیشگیری از وقوع بی عدالتی آموزشی در جامعه.

از این میان، مفهوم پیشگیری از تنزل مشروعیت و منزلت دانشگاه در سطح جامعه با فراوانی ۱۲، از بیشترین اهمیت در این بخش برخوردار است. مصاحبه شونده شماره ۳ در این زمینه بیان می کند که استکبار جهانی و مدعیان آن‌ها همیشه در این فکر بوده‌اند که فعالیت آموزشی و تربیتی، فضیلت و اصول اخلاقی دانشگاه‌ها را از مسیر الهی و مقدس خود خارج کنند.

بنابراین، در تبیین این مفاهیم می توان گفت دانشگاه‌ها امروزه جایگاه خاصی در جامعه دارند و دانشجویان و استادان به عنوان افراد تحصیل کرده و فهیم می توانند در روند فعالیت‌های فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی نقش مثبت ایفا کنند.

دانشگاهیان باید مثل همیشه با توجه به رهنمودهای حضرت امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری برای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی تلاش کنند. با پیشگیری از تنزل مشروعیت و منزلت دانشگاه، گام مهمی در جهت شکل گیری دانشگاه فضیلت مدار برداشته می شود.

این مضمون فراگیر در بخش حمایتی / تقویتی دربرگیرنده این هفت مفهوم است: توجه کافی نهاد دانشگاهی به نیازهای آموزشی جامعه و صنعت و برنامه ریزی برای رفع این نیازها؛ فرهنگ سازی در همه زمینه‌های اجتماع (ایجاد و گسترش فرهنگ اخلاق مداری)؛ تعاملات اخلاقی منتهی به ارتقای سطح احترام و حفظ کرامت

انسانی در رابطه دانشگاه با جامعه؛ تقویت فعالیت‌های منتهی به برقراری عدالت آموزشی؛ کاهش احتمال بیکاری فارغ‌التحصیلان؛ تلاش برای رعایت اصول حرفه‌ای در راستای ارتقای منزلت و فضیلت دانشگاه؛ ارتقای توان دانشگاه‌ها در ایجاد حلقه‌ی بازخورد اصلاحی در جامعه و ایفای نقش مُصلح اجتماعی. از بین این موارد، مفهوم فرهنگ‌سازی در همه‌ی زمینه‌های اجتماع (ایجاد و گسترش فرهنگ اخلاق‌مداری) با فراوانی ۱۲، از بیشترین اهمیت در این بخش برخوردار است.

مصاحبه‌شونده شماره ۱۱ در این زمینه بیان می‌کند که اهمیت نهادهای آموزش عالی و دانشگاه‌ها در ایجاد اخلاق و گسترش فرهنگ صحیح و قدرتمند اخلاق‌مداری تا آنجاست که امام علیه السلام، ارزش و جایگاه کلیدی برای این نهاد قائل بودند و دانشگاه را مبدأ همه‌ی تحولات و سرچشمه‌ی سعادت یا شقاوت یک ملت می‌دانستند.

بنابراین، در تبیین آن می‌توان گفت گسترش فرهنگ اخلاق‌مداری و توجه به کاربرد اخلاق در همه‌ی سطوح جامعه و همچنین، تکیه بر اصول اخلاقی، اسلامی و آموزه‌های قرآنی و انقلاب اسلامی در ایجاد دانشگاه فضیلت‌مدار از اهمیت زیادی برخوردار است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۴. مضمون‌های مرتبط با تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضامین پایه	فراوانی مضامین پایه
تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان	استثنای پیش‌گیرنده	پیشگیری از خدشه وارد شدن به شأن و منزلت استادان و دانشجویان در اجتماع و از منظر عامه مردم	۶
		پیشگیری از تنزل مشروعیت و منزلت دانشگاه در سطح جامعه	۱۲
		پیشگیری از خدشه وارد شدن به اعتبار خروجی دانشگاه‌ها و کم شدن اعتبار مدارک دانشگاهی	۸
		پیشگیری از ترویج بی‌اخلاقی در جامعه و حرکت به سوی جامعه فاضله	۱۰
		پیشگیری از وقوع بی‌عدالتی آموزشی در جامعه	۹
		توجه کافی نهاد دانشگاهی به نیازهای آموزشی جامعه و صنعت و برنامه‌ریزی برای رفع این نیازها	۸
		فرهنگ‌سازی در همه زمینه‌های اجتماع (ایجاد و گسترش فرهنگ اخلاق‌مداری)	۱۲
		تعاملات اخلاقی منتهی به ارتقای سطح احترام و حفظ کرامت انسانی در رابطه دانشگاه با جامعه	۹
		تقویت فعالیت‌های منتهی به برقراری عدالت آموزشی	۱۱
		کاهش احتمال بیکاری فارغ‌التحصیلان	۸
استثنای تقویتی		تلاش برای رعایت اصول حرفه‌ای در راستای ارتقای منزلت و فضیلت دانشگاه	۱۱
		ارتقای توان دانشگاه‌ها در ایجاد حلقه بازخورد اصلاحی در جامعه و ایفای نقش مُصلح اجتماعی	۱۱

در شکل ۱، مضامین شناسایی شده به همراه مضامین سازمان‌دهنده و پایه در محیط نرم‌افزار MAXQDA (نسخه ۱۰) ترسیم شده است.

شکل ۱. شبکه مضامین کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار

نتیجه‌گیری

وجود انتظارات خاص از دانشگاهیان به دلیل داشتن وظایف و مأموریت‌های حساس و ویژه در جوامع، تأثیرگذاری رفتارهای آن‌ها را دوچندان می‌کند (پورعزت و دیگران، ۱۳۹۱). بنابراین، پژوهش حاضر با هدف کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار انجام شده است. در نهایت سه مضمون فراگیر و شش مضمون سازمان‌دهنده شناسایی گردید که شامل مضامین فراگیر تداخل اخلاق در سطح فردی، تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای) و تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان است. هر کدام از این موارد خود شامل دو مضمون سازمان‌دهنده اجتنابی و حمایتی است.

نخستین مضمون اصلی شناسایی شده برای کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار، تداخل اخلاق در سطح فردی است.

طبق ادبیات و پژوهش‌های انجام‌شده می‌توان اذعان کرد یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر در زمینه تداخل اخلاق در سطح فردی با نتایج برخی از پژوهش‌ها (Rachels & Rachels, 2007; Lee, 2022; Nguyen & Crossan, 2022) هم‌سو است. این پژوهشگران نیز در تحقیقات خود بر نحوه ادراک انسان از رفتار تحسین‌برانگیز، ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی فضیلت‌محور اشاره داشته‌اند.

در تبیین مضمون تداخل اخلاق در سطح فردی می‌توان گفت گرچه تداخل اخلاق در سطح فردی، بر نحوه درک انسان از رفتار تحسین‌برانگیز، منطقی و قابل قبول و حاشیه‌های ایجادشده براساس آن اشاره دارد، ولی به جرئت می‌توان گفت زمینه‌های فردی نقش‌آفرینی اخلاق در دانشگاه فضیلت‌مدار بر موارد حساس‌تری در قالب فرهنگ دانشگاهی از منظر حصول و ترویج علم و کیفیت پژوهش اشاره دارد.

براساس یافته‌ها، کاربرد اخلاق و رعایت چهارچوب‌های اخلاقی در پیشگیری از تقلب حرفه‌ای و سرقت علمی و ادبی و پیشگیری از نگرش ابزاری به دانشجویان و

استثمار آن‌ها توسط استادان، از جمله برخی از تداخلات در سطح فردی اخلاق در راه دستیابی به فضیلت‌مداری در دانشگاه محسوب می‌شود؛ از این رو، لازم است در سطح فردی رفتارهایی مثل پرهیز از رفتار غیر آکادمیک، دوری از سرقت علمی و ادبی و تقویت رفتارهای هم‌سو با صداقت، موجب تقویت فضای اعتماد و فضایل اخلاقی می‌شود.

برای تبیین یافته‌های این قسمت از پژوهش می‌توان گفت بخشی از توسعه دانشگاه، به فرد و فعالیت‌های فردی مربوط می‌باشد؛ از این رو، لازم است در سطح فردی به فعالیت‌های تقویتی و اجتنابی در راستای توسعه دانشگاه فضیلت‌مدار توجه شود. بنابراین، بخشی از توسعه دانشگاه فضیلت‌مدار در سطح فردی رخ می‌دهد و بی‌توجهی به آن می‌تواند باعث نامتوازن شدن توسعه در دانشگاه شود.

دومین مضمون اصلی شناسایی شده برای کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار، تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای) است. طبق ادبیات و پیشینه پژوهش می‌توان اذعان کرد یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر در زمینه تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی هم‌راستا و هم‌سو با نتایج برخی از پژوهش‌هاست (Kristjansson, 2019; Lee, 2022; Nguyen & Crossan, 2022)؛ یاسپرس، ۱۳۹۸؛ سالار، ۱۳۹۷؛ سفیدخوش، ۱۳۹۵؛ آرین‌پور و محرابی، ۱۳۹۵). این پژوهشگران نیز در تحقیقات خود به اصول، فضایل و قواعد اخلاقی، ارزش‌های اخلاقی، فضیلت علم‌آموزی، احترام بر کرامت انسانی و منزلت حرفه‌ای در دانشگاه‌ها اشاره داشته‌اند.

در تبیین مضمون تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی (حرفه‌ای) می‌توان گفت دانشگاه‌ها در صورتی می‌توانند در اجرای الگوی دانشگاه فضیلت‌مدار نقش مهم و بسزایی ایفا کنند که این موارد را سرلوحه کار خود قرار دهند: پیشگیری از تبدیل استادان دانشگاهی از استادان مجرب به بازار یابان سازمانی؛ پیشگیری از بروز رفتارهای خارج از کدهای اخلاقی و غیر آکادمیک در محیط دانشگاه؛ جلوگیری از

ارتباطات حرفه‌ای نامناسب استادان با دانشجویان و رکود دانش و اجتناب از بازارگری در نهاد دانشگاه و تبدیل شدن آن به یک بنگاه تجاری که به دنبال کسب درآمد بیشتر است؛ تقویت روحیه علمی و راهبری حرفه‌ای در راستای دستیابی به فضیلت و ارتقای منزلت حرفه‌ای در دانشگاهیان؛ توجه مدیران دانشگاهی در تصمیم‌گیری‌ها به استانداردها و ارزش‌های اخلاقی در راستای فضیلت‌مداری؛ ایجاد نظام کنترل و نظارت مؤثر بر فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی و نیز جو تعاملی مناسب مبتنی بر اصول، فضایل و قواعد اخلاقی و احترام به کرامت انسانی در دانشگاه‌ها؛ تقویت الگوی تعاملات مبتنی بر رفتار حرفه‌ای بین اعضای دانشگاهی و دانشجویان؛ ارتقای سطح قاعده‌مندی در فرایندهای آموزشی و پژوهشی و کسب فضیلت علم‌آموزی. در حالت کلی، اخلاق حرفه‌ای نوعی تعهد اخلاقی و وجدان‌کاری در قبال هر نوع وظیفه و مسئولیت است.

نهاد نظام آموزش عالی بیش از هر حرفه دیگری چه در حوزه آموزش و چه در حوزه پژوهش، ملزم به تأکید بر مفاهیم اخلاق حرفه‌ای است؛ یعنی تقویت رفتارهایی که در سطح دانشگاهی لازم است صورت بگیرد تا ضدا ارزش جای ارزش را نگیرد.

بنابراین، می‌توان تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی را مهم ارزیابی کرد. نتایج نیز نشان داد بیشتر مضامین پایه به تداخل اخلاق در سطح دانشگاهی و حرفه‌ای مربوط است.

اگر اخلاق در سطح دانشگاهی دخیل شود، می‌توان توسعه اخلاقی را در دانشگاه شاهد بود؛ چراکه دانشگاه در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای سیاست‌ها نقش محوری دارد و می‌تواند در اجرای برنامه‌های کلان، موفق عمل کند.

به همین دلیل، پیشگیری از برخی رفتارها و حمایت از برخی رفتارها می‌تواند زمینه‌ساز بروز رفتارهای فضیلت‌محور باشد و در بلندمدت به توسعه دانشگاه فضیلت‌محور منجر گردد.

آخرین مضمون اصلی شناسایی شده برای کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار، تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان است. نتایج نشان داد کمترین مفاهیم و مضامین پایه مربوط به همین مضمون فراگیر است. البته اثرگذاری آن را نباید نادیده گرفت.

براساس ادبیات و پیشینه پژوهش می‌توان اذعان کرد یافته‌های پژوهش حاضر در زمینه تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان با نتایج برخی از پژوهش‌ها (سالار، ۱۳۹۷؛ سفیدخوش، ۱۳۹۵؛ آراین‌پور و محرابی، ۱۳۹۵) هم‌سو و مرتبط است.

در تبیین مضمون تداخل و کاربرد موازین اخلاقی در سطوح کلان می‌توان گفت رعایت موازین اخلاقی در سطح کلان به پیشگیری از کم‌شدن اعتبار مدارک دانشگاهی و تنزل مشروعیت و منزلت دانشگاه در سطح جامعه منجر می‌شود.

همچنین با رعایت موازین اخلاقی در سطوح کلان از وقوع بی‌عدالتی آموزشی و ترویج بی‌اخلاقی در جامعه پیشگیری می‌شود و نیروی فعال دانشگاهی، در اجتماع پاسخ‌گوی انتظارات دانسته می‌شود و اعتبار دانشگاه و محصولات آن را تضمین می‌کند. سیاست‌ها و برنامه‌ها در سطح کلان تدوین می‌شود و اجرای آن در سطح دانشگاهی و فردی انجام می‌گیرد؛ از این رو، سطح کلان نیز در توسعه دانشگاه فضیلت‌مدار نقش دارد و تصمیمات کلان می‌تواند مانع یا اهرم پیش‌برنده باشد.

با مقایسه پژوهش حاضر با پژوهش کاظمی و همکاران (۱۴۰۲) درمی‌یابیم که آن‌ها هم در پژوهش خویش به مواردی در سطح فردی، دانشگاهی و کلان اشاره داشته‌اند، با این تفاوت که فضیلت‌محوری را در سطح مدرسه بررسی کرده‌اند. آن‌ها به موانع ایجاد مدرسه فضیلت‌محور پرداخته‌اند و می‌توان این موانع را در سطح فردی، سازمانی و کلان گنجانند.

البته در پژوهش یادشده، نسبت به پژوهش حاضر، به موارد کمتری اشاره شده است. نگوین و کراسان (Nguyen & Crossan, 2022) در پژوهشی به بایدها و

نبايدهای مشترک در زمینه فضیلت محوری اشاره کرده‌اند. در این پژوهش نیز به مضامین سازمان‌دهنده اجتنابی و تقویتی اشاره شده است.

سالار (۱۳۹۷) و سفیدپوش (۱۳۹۵) در پژوهش‌های خود بر اهمیت فضیلت محوری که یکی از یافته‌های پژوهش حاضر است، تأکید دارند.

کریستیانسون (Kristjansson, 2019) نیز موارد مؤثر بر اجرای الگوی فضیلت محوری (از جمله کارکنان، استادان و دانشجویان فاضل) را برشمرده است.

در پژوهش حاضر نیز در زمینه توسعه فضیلت‌مداری دانشگاه در تبیین سه بعد فردی، دانشگاهی و کلان به نقش این سه گروه اشاره شده است.

محدودیت‌های پژوهش

از آنجا که پژوهش از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شده است، اعتبار آن نیز توسط مصاحبه‌شوندگان تأیید شد و این یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر بوده است.

پیشنهاد‌های پژوهشی

براساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌گردد:

۱. مدیران دانشگاه‌ها در برنامه‌ریزی و تصمیماتشان به رفتارهای متعالی و فضیلت‌مدار توجه ویژه‌ای داشته باشند و در انجام کارهایشان صادق، پاک‌دست، صبور و فروتن باشند. همچنین استادان در انجام کارهایشان شجاعت، بردباری، خیراندیشی و صبوری نشان دهند؛

۲. مدیران دانشگاه، بیش از هر نهاد و سازمان دیگری، بر الزامات و راهبردهای

اخلاق حرفه‌ای مبتنی بر فضیلت‌مداری را تأکید کنند؛

۳. مدیران دانشگاه با شناسایی کاربرد و موازین اخلاقی سازمان در صدد تقویت فضایی همچون صداقت، اعتماد و حفظ کرامت انسانی برآیند و توجه ویژه‌ای به فضیلت‌مداری در دانشگاه داشته باشند؛

۴. تصمیم‌گیران کلان در حوزه دانشگاهی، با بهره‌گیری از یافته‌های پژوهش حاضر می‌توانند به امر سیاست‌گذاری در حوزه اخلاق اهتمام ورزند و تصمیمات کلان را در راستای دستیابی به الگوی عملی دانشگاه فضیلت‌مدار اجرا کنند؛

۵) با توجه به محدودیت پژوهش، پیشنهاد می‌شود پژوهشی با استفاده از روش‌های کمی با موضوع کاربرد اخلاق در شکل‌گیری دانشگاه فضیلت‌مدار انجام شود. همچنین، پیشنهاد می‌شود پژوهشی با موضوع مدل‌یابی ساختاری تفسیری از شاخص‌های شناسایی شده در این پژوهش انجام شود.

ملاحظه‌های اخلاقی

در این پژوهش با معرفی منابع استفاده‌شده، اخلاق امانت‌داری علمی رعایت و حقوق معنوی مؤلفان آثار، محترم شمرده شده است. همچنین، پژوهش با رضایت کامل و آگاهانه شرکت‌کنندگان در قالب گروه خبره و رعایت اصل رازداری و محرمانه ماندن اطلاعات هویتی افراد صورت گرفته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کتاب‌نامه

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. آراین پور، مهلا و ناهید محرابی (۱۳۹۵)، «الزامات و راهبردهای اخلاق حرفه‌ای در نظام آموزش عالی»، *اخلاق در علوم و فناوری*، دوره ۱۱، ش ۴، ص ۱۷-۲۳.
۴. پورعزت، علی اصغر، آراین قلی پور، الهام حیدری، سمیرا نذیر خانلو و مجید سعیدی نژاد (۱۳۹۱)، «شناسایی عوامل مؤثر و پیامدهای رفتارهای غیردانشگاهی در میان استادان دانشگاه»، *اخلاق در علوم و فناوری*، دوره ۷، ش ۲، ص ۱-۱۴.
۵. دهقانی فیروزآبادی، وحید و مهدی علیزاده (۱۳۹۸)، «تبیین و حیانی از اخلاق فضیلت به روایت قرآن کریم»، *اخلاق و حیانی*، دوره ۹، ش ۲، ص ۲۷-۵۸.
۶. سالار، شبنم (۱۳۹۷)، *بررسی تحلیلی ایده دانشگاه فضیلت بنیاد با تأکید بر ماهیت و کارکرد دانش*، رساله دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهیدچمران اهواز.
۷. سفیدخوش، میثم (۱۳۹۵)، *ایده دانشگاه*، تهران: حکمت.
۸. صادقی، مرضیه (۱۳۸۰)، «بررسی سه دیدگاه «اخلاق مبتنی بر فضیلت، اخلاق مبتنی بر عمل و اخلاق مکمل»»، *نامه مفید*، دوره ۷، ش ۲۸، ص ۱۵-۲۶.
۹. صادقی نژاد، علی (۱۳۹۶)، *نقد و بررسی اخلاق فضیلتی از دیدگاه امام علی (ع)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۰. علمی سولا، محمد کاظم و مهین فرخزادگان صفی آباد (۱۳۹۰)، «بررسی تطبیقی فضیلت از دیدگاه کانت و فارابی»، *الهیات تطبیقی*، دوره ۲، ش ۵، ص ۱۰۹-۱۳۰.
۱۱. کاظمی، سلیم، عادل زاهد بابلان، مهدی معینی کیا، علی خالق خواه و مرتضی جاویدپور (۱۴۰۲)، «مدل‌یابی عوامل اثرگذار بر مدرسه فضیلت‌مدار با استفاده از رویکرد داده‌بنیاد»، *پژوهش‌های رهبری آموزشی*، دوره ۷، ش ۸، ص ۱۶۰-۱۹۴.

۱۲. کاظمی، سلیم، عادل زاهد بابلان و مهدی معینی کیا (۱۴۰۰)، «شناسایی عوامل فردی مؤثر بر ایجاد مدرسه فضیلت مدار با استفاده از رویکرد داده بنیاد»، دومین همایش ملی مدرسه آینده، اردبیل، در: <https://civilica.com/doc/1681462>

۱۳. یاسپرس، کارل (۱۳۹۸)، *ایده دانشگاه*، ترجمه مهدی پارسا و مهرداد پارسا، تهران: ققنوس.

14. Aristotle. (2009). *The nicomachean ethics*, Ross, D. (transl.) (W. D. Ross & L. Brown, Trans.). Oxford University Press.

15. Barbour, R. S. (2013). Introducing qualitative research: a student's guide. *Introducing qualitative research*, 3(2), 1-392.

16. Braun, V., & Clarke, V. (2006). "Using thematic analysis in psychology". *Qualitative Research in Psychology*, No. 3, p. 77-101.

17. Dobre, C., Hursthouse, R., Anscombe, G., Bentham, J., Russell, D. & MacIntyre, A. (2021). "Modern Views on Virtue Ethics". *Sofia Philosophical Review*, 14(1), p.72-86

18. Flynn, T. (2005). "Philosophy as a way of life: Foucault and Hadot". *Philosophy & social criticism*, 31(5-6), p. 609-622.

19. Gadamer, H.-G. (1986). *The idea of the university; Yesterday, today, tomorrow. The idea of the Good in Platonic-Aristotelian Philosophy*, Translated by p.c. smith, New Haven, Yale university Press.

20. George, A. J., & Rose, S. (2023). Ethical decision-making: Virtues for senior leadership in higher education. *Management in Education*, 3(1), 1-5. in <https://doi.org/10.1177/08920206231172027>

21. Kristjansson, K. (2019). *Flourishing as the aim of education: A neo-Aristotelian view*. Routledge Group, Oxford Review of Education. in <https://doi.org/10.1080/03054985.2016.1226791>
22. Lee, J.-K. (2022). Is the Achievement of Moral Character the Ultimate Goal of Higher Education? *ERIC, Online Submission*, 3(14), p. 1-137.
23. Lichtman, M. (2023). *Qualitative research in education: A user's guide*. Routledge.
24. May, T. (2000). Philosophy as a spiritual exercise in Foucault and Deleuze. *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities*, 5(2), p. 223-229.
25. Nguyen, B., & Crossan, M. (2022). Character-Infused Ethical Decision Making. *Journal of Business Ethics*, 178(1), 171-191. in <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04790-8>
26. Nixon, J. (2008). *Towards the virtuous university: The moral bases of academic practice*. Routledge.
27. Rachels, J., & Rachels, S. (2007). *The Elements of Moral Philosophy* (5 ed.). New York: McGraw-Hill, Inc.
28. Sadr, M. (2002). *The ahl ul - bayt, ethical role - models* (S. Badr, Trans.). Qom: Ansariyan Publications.

References

۱. *The Holy Quran*.
۲. *Nahj al-Balagha*.
۳. Arianpour, Mahla & Mehrabi, Nahid. (۲۰۱۷). Obligations & Strategies of Professional Ethic in Higher Education System [Research]. *Ethics in Science and Technology*, 11(۴), ۱۷-۲۳ (In Persian). <http://ethicsjournal.ir/article-۱-۴۹۹-fa.html>
۴. Aristotle. (۲۰۰۹). *The nicomachean ethics*, Ross, D. (transl.) (W. D. Ross & L. Brown, Trans.). Oxford University Press.
۵. Barbour, R. S. (۲۰۱۳). Introducing qualitative research: a student's guide. *Introducing qualitative research*, ۳(۲), ۱-۳۹۲.
۶. Braun, V., & Clarke, V. (۲۰۰۶). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, ۳:۷۷-۱۰۱
۷. Dehghani Firouzabadi, Vahid & Alizadeh, Mehdi. (۲۰۲۱). Revelational Explaining of the Virtue Ethics According to the Holy Qur'an *Revelational ethics*, 9(۲), ۲۷-۵۸. (In Persian). https://ethics.isramags.ir/article_۱۱۴۱۴۸_e۱۴۸a۲۷۴daecb۶۸۰b۴۲c۶af۱e۵۸۶b۳۴.pdf
۸. Dobre, C., Hursthouse, R., Anscombe, G., Bentham, J., Russell, D., & MacIntyre, A. (۲۰۲۱). Modern Views on Virtue Ethics. *Sofia Philosophical Review*, ۱۴(۱), p.۷۲-۸۶
۹. Elmi sola, Mohammad Kazem., & Farokhzadegan, Mahin. (۲۰۱۱). A Comparative Study on the Virtue from Kant and Farabi's Point of View. *Journal of Comparative Theology*, 2(۵), ۱۰۹-۱۳۰. (In Persian). https://coth.ui.ac.ir/article_۱۵۶۹۴_۴۶۸۴۵۵a۷b۶۵fb۶۷۴e۹۳beff۲۶baef۵b۵.pdf
۱۰. Flynn, T. (۲۰۰۵). Philosophy as a way of life: Foucault and Hadot. *Philosophy & social criticism*, 31(۵-۶), ۶۰۹-۶۲۲.
۱۱. Gadamer, H.-G. (۱۹۸۶). *The idea of the university; Yesterday, today, tomorrow. The idea of the Good in Platonic-Aristotelian Philosophy*, Translated by p.c. smith, New Haven, Yale university Press.
۱۲. George, A. J., & Rose, S. (۲۰۲۳). Ethical decision-making: Virtues for senior leadership in higher education. *Management in Education*, 3(۱), ۱-۵. <https://doi.org/۱۰.۱۱۷۷/۰۸۹۲۰۲۰۶۲۳۱۱۷۲۰۲۷>
۱۳. Jaspers, K. (۲۰۱۸). *The Idea of the University*, Translated by: Parsa M. Qaqnos. (In Persian).
۱۴. Kazemi, Salim., Zahedbabelan, Adel., Moeinikia, Mehdi., Khaleghkhah, Ali., & Javidpour, Mortaza. (۲۰۲۲). Modeling the Factors Affecting the Virtue-Oriented School Using the Grand Theory Approach. *Educational Leadership Research*, ۷(۸), ۱۶۰-۱۹
۱۵. Kazemi, Salim., Zahedbabelan, Adel., Moeinikia, Mehdi & Khaleghkhah, Ali (۲۰۲۱). Identifying individual factors affecting the creation of a virtue-oriented school using the Foundation's data approach. The second national conference of the future school, Ardabil. <https://civilica.com/doc/۱۶۸۱۴۶۲>
۱۶. Kristjánsson, K. (۲۰۱۹). *Flourishing as the aim of education: A neo-Aristotelian view*. Routledge Group, Oxford Review of Education. <https://doi.org/۱۰.۱۰۸۰/۰۳۰۵۴۹۸۵,۲۰۱۶,۱۲۲۶۷۹۱>
۱۷. Lee, J.-K. (۲۰۲۲). Is the Achievement of Moral Character the Ultimate Goal of Higher Education? *ERIC, Online Submission*, 3(۱۴), ۱-۱۳۷.
۱۸. Lichtman, M. (۲۰۲۳). *Qualitative research in education: A user's guide*. Routledge.
۱۹. May, T. (۲۰۰۰). Philosophy as a spiritual exercise in Foucault and Deleuze. *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities*, 5(۲), ۲۲۳-۲۲۹.
۲۰. Nguyen, B., & Crossan, M. (۲۰۲۲). Character-Infused Ethical Decision Making. *Journal of Business Ethics*, ۱۷۸(۱), ۱۷۱-۱۹۱. <https://doi.org/۱۰.۱۰۰۷/s۱۰۵۵۱-۰۲۱-۰۴۷۹۰-۸>
۲۱. Nixon, J. (۲۰۰۸). *Towards the virtuous university: The moral bases of academic practice*. Routledge.
۲۲. Pour Ezzat, Ali Asghar., Qalipour, Aryan., Heydari, Elham., Nadir Khanlou, Samira., & Saeedi Nejaad, Majid. (۲۰۱۲). Antecedents and Outcomes of Non-Academic Behaviors Among University Professors [Research]. *Ethics in Science and Technology*, 7(۲), ۱-۱۴. (In Persian). <http://ethicsjournal.ir/article-۱-۶۹۲-fa.html>
۲۳. Rachels, J., & Rachels, S. (۲۰۰۷). *The Elements of Moral Philosophy* (۵ ed.). New York: McGraw-Hill, Inc.
۲۴. Sadeghi, Marzieh. (۲۰۰۲). Examining the three viewpoints: virtue-based ethics, action-based ethics and complementary ethics. *Useful Letter (Philosophy)*, 7(۷۸), ۱۵-۲۶. (In Persian).
۲۵. Sadeghi Nejad, Ali. (۲۰۱۷). *The Critique And Review of Virtue Ethics In Imam Ali's (puh) Point of View* [MA thesis, Allameh Tabataba'i University. (In Persian).]. Department of philosophy, Islamic philosophy and Theology.
۲۶. Sadr, M. (۲۰۰۲). *The ahl ul - bayt, ethical role - models* (S. Badr, Trans.). Qom: Ansariyan Publications.

۲۷. Salar, Shabnam. (۲۰۱۷). *An analytical study concerning the idea of virtue-based university: With an emphasis on the nature and the functions of knowledge* [Ph.D thesis, Shahid Chamran University of Ahvaz. (In Persian)]. The Faculty of Education and Psychology, Department of Philosophy of Education.
۲۸. Sefidkush, Meysam. (۲۰۱۵). *The idea of university*. Hekmat. (In Persian).

